

עשה לך רב

שנה 9, מספר 2

אדר תשפ"ג

"המהפכה השיפוטית" המוצעת: מה ניתן ללמוד מן המקורות?

מאת

הרב דוד גולינקין

שאלה: מאז שנכנסה ממשלת ישראל החדשה לתפקיד ובמיוחד מאז הכריזו שר המשפטים ח"כ יריב לוין וח"כ שמחה רוטמן יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת על הצעת החוק החדשה שלהם ב-4 בינואר, נערכו הפגנות ענק בישראל מדי מוצאי שבת ובמהלך השבוע של עד 200,000 איש. קבוצות משפיעות של 200 שופטים ופרופסורים למשפטים, 270 כלכלנים, שבעה חתני פרס נובל ישראלים, מומחים צבאיים, מומחים זרים ומנהיגי ממשלה בחו"ל גינו את המהפכה השיפוטית המוצעת ומעל 300,000 אזרחים ישראלים חתמו על עצומה המתנגדת לה. חברות הייטק ישראליות גדולות כגון Papaya ו-Wiz, Verbit הודיעו כי הן מושכות את כספן מישראל ומעבירות את פעילותן לחו"ל. הנשיא יצחק הרצוג - בגיבוי לאחרונה של 70 רבנים בולטים - קרא לממשלה לעצור או להאט את הבליוץ השיפוטי שלה ולהיפגש עם האופוזיציה, עד כה ללא הועיל.

הממשלה החדשה טוענת כי יש לה מנדט ברור מהעם לשינויים מרחיקי הלכת הללו שכן הקואליציה מורכבת מ-64 חברי כנסת. טענה זו מפוקפקת מכיוון שההבדל בהצבעה בין שני המחנות עמד על 30,000 קולות בלבד והמהפכה השיפוטית לא הודגשה במערכת הבחירות. יתרה מכך, על פי סקרי KAN ו-N12 האחרונים, רק 24-28% מכלל הבוחרים תומכים במהפכה הזו. לבסוף, לפי סקרי N12 ו-KAN, בהתאמה, רק 45% מאלה שהצביעו עבור אחת ממפלגות הקואליציה ורק 36% ממצביעי הליכוד תומכים בהמשך הבליוץ השיפוטי הזה ללא הפוגה.

מה יכולים אנו ללמוד מההיסטוריה ומהמסורת היהודית על המהפכה השיפוטית המוצעת הזו?

תשובה: מה שמופיע להלן איננו "תשובה" במובן הטכני של המילה. תשובה מחפשת מקורות ותקדימים מקראיים, תלמודיים והלכתיים שיכולים להנחות אותנו לגבי בעיה עכשווית ספציפית. אבל הדמוקרטיה הפרלמנטרית הישראלית שונה מאוד מהמונרכיות המתוארות בתנ"ך או בספרות בית שני או מממשל עצמי יהודי משנת 70 לספירה ועד לעת החדשה. לכן, אני אסכם את המגמה העיקרית של החוקים המוצעים כעת על ידי הקואליציה ולאחר מכן אבחן אותה לאור ההיסטוריה והמסורת שלנו -- מתקופת המקרא ועד סוף ימי הביניים.

למען הגילוי הנאות, לעולם לא הצבעתי לאף אחת ממפלגות הימין שנמצאות כעת בקואליציה, וגם לא הצבעתי מעולם למפלגת שמאל כגון העבודה או מר"צ. תמיד הצבעתי למפלגה באמצע, בהתאם לאמונה שלי ב"דרך האמצע" ביהדות. (1)

לבסוף, אני בדרך כלל לא נוהג לכתוב על פוליטיקה ישראלית, אבל לאור חומרת המצב ולאור העובדה שנשאלתי, החלטתי שהגיע ה"עת לדבר" (קהלת ג, ז).

א) סיכום קצר של "המהפכה השיפוטית" המוצעת

הסיכום להלן מבוסס על מאמרים בעיתונות וברשת ומן הסתם לא כל הפרטים נכונים:

1. על פי הצעת החוק של לוין, בית המשפט העליון יוכל לבטל חוק רק אם 80% מכל 15 החברים יצביעו בעד, אך הכנסת יכולה להתגבר על הביטול הזה ולחוקק מחדש את החוק

ברוב רגיל של 61 חברי הכנסת. בנוסף, כנסת שלאחר מכן יכולה להתגבר על בית המשפט העליון ולחוקק מחדש חוק גם אם בית המשפט העליון דחה את החוק הנדון **פה אחד**. כלומר, לבית המשפט העליון לא תהיה כמעט יכולת לבטל חוק שהתקבל בכנסת.

2. הוועדה למינוי שופטים מנתה עד כה 9 חברים: 3 שופטים, 4 פוליטיקאים ו-2 נציגים מלשכת עורכי הדין. ושופט ממונה חייב לקבל שבעה מתוך תשעה קולות.

על פי החוק החדש הוועדה תכלול 11 חברים והרוב הדרוש יהיה רוב פשוט של 6: 3 שרים, 3 ראשי ועדות של הכנסת (אחד מהם מן האופוזיציה), 2 נציגי ציבור שיבחר שר המשפטים, 3 שופטים של בית המשפט העליון. כלומר, 7 מתוך 11 ימונו על ידי הקואליציה. במילים אחרות, שופטי בית המשפט העליון ימונו מעתה על ידי פוליטיקאים מהקואליציה.

3. עד כה, היועץ המשפטי לממשלה מונה על ידי הממשלה על פי המלצת ועדה ציבורית הכוללת חמישה חברים. מעתה היועץ המשפטי לממשלה והיועצים המשפטיים של כל משרד ממשלתי ימונו על ידי הממשלה והשרים. יתרה מזאת, היועץ המשפטי שלהם לא יהיה מחייב והממשלה רשאית לשכור ייעוץ משפטי עצמאי בעת הופעה בבית המשפט. במילים אחרות, מעתה והלאה, השרים ימנו את האנשים שאמורים לוודא שהם פועלים על פי חוק.

4. עד כה, היועץ המשפטי לממשלה יכול היה להכריז על "נבצרות", שראש ממשלה אינו כשיר עוד לתפקידו. על פי חוק חדש שהציע חבר הכנסת אופיר כץ מהליכוד, היחידים שיכולים להכריז על נבצרות של ראש ממשלה הם ראש הממשלה עצמו או לפחות 75% משרי הממשלה. אם ראש הממשלה אינו מסכים עם החלטת הממשלה, יכולה הכנסת להדיח את ראש הממשלה בהצבעה של 90. במילים אחרות, אי אפשר יהיה להכריז על נבצרות של ראש ממשלה.

הקואליציה טוענת כי החוקים החדשים הללו דומים לאלה המצויים בדמוקרטיה מערבית. רוב המומחים המשפטיים בארץ ובעולם דוחים את הטענה הזו מכל וכל. למדינות אלה יש מערכות שלמות של איזונים ובלמים כגון: חוקה או מגילת זכויות; שני בתי פרלמנט; בתי מחוקקים פדרליים לעומת בתי מחוקקים של המדינה או של המחוז; או נשיא בעל סמכות וטו. לישראל אין אף אחד מן האיזונים והבלמים הללו.

בישראל, לכאורה, ישנם שלוש רשויות בעלות כוח: ראש הממשלה והממשלה; הכנסת; ובית המשפט העליון. ברם, מאחר שראש הממשלה נתניהו נמצא בשלטון למעלה מ-15 שנה ומאחר שהוא הדיח את רוב מתנגדיו ממפלגתו, אין עוד שלוש רשויות בעלות כוח אלא רק שתיים: ראש הממשלה/הממשלה/הכנסת מול בית המשפט העליון. אם הצעת החוק תעבור, בית המשפט העליון יאבד את כל סמכותו לפקח על ראש הממשלה/הממשלה/הכנסת. רוב רגיל של 61 חברי כנסת יוכל לעשות כטוב בעיניו ללא כל איזונים ובלמים: בית המשפט העליון לא יוכל לפסול חוק; שופטי בית המשפט העליון ימונו על ידי פוליטיקאים; היועצים המשפטיים ימונו על ידי פוליטיקאים; ולא יהיה ניתן להעביר ראש ממשלה מתפקידו גם אם התנהגותו איננה חוקית או מוסרית.

זאת הסיבה שרוב המומחים המשפטיים מזהירים שהדמוקרטיה הישראלית לא תהיה עוד דמוקרטיה ליברלית אלא דמוקרטיה בלתי-ליברלית כגון הונגריה, פולין או טורקיה.

(ב) מה ניתן ללמוד על איזונים ובלמים מההיסטוריה והמסורת היהודית?

1. תקופת המקרא (2)

מימי שאול המלך (בערך 1010 לפנה"ס) ועד חרבן בית ראשון בשנת 586 לפנה"ס בני ישראל או, החל בשנת 921 לפני הספירה, הממלכות המפוצלות של יהודה וישראל נשלטו על ידי מלכים או מלכות ששימשו פחות או יותר כמונרכים מוחלטים. למרות זאת, הנביאים שימשו כ"איזונים ובלמים" למלך ולמלכה, נזפו בהם והענישו אותם על התנהגות לא מוסרית או עבודת אלילים. אנו רואים זאת בבירור בסיפורים הבאים:

שמואל הנביא הודיע על סיום מלכותו של שאול המלך (שמואל א' ט"ו) מכיוון ששאול וחייליו חסו על אגג מלך עמלק ועל "מיטב הצאן והבקר".

נתן הנביא העניש את המלך דוד (שמואל ב' י"א-י"ב) מכיוון שדוד שכב עם אשת איש -- בת שבע -- וסידר שבעלה אוריה החתי ימות בקרב.

הנביא אחיה השילוני הודיע לירבעם בן נבט ששלמה המלך יאבד את השליטה על עשרה מתוך שנים-עשר השבטים (מלכים א' י"א: כ"ט-ל"ט) מכיוון ששלמה נשא נשים נוכריות רבות והלך אחרי אלוהיהם.

אליהו הנביא העניש את אחאב המלך ואת איזבל המלכה (מלכים א' כ"א; והשוו מלכים ב' ט') משום שסידרו את הוצאתו להורג של נבות היזרעאלי על מנת לרשת את כרמו.

בכל אחד מהמקרים, המלך עבד אלילים או עשה משהו נגד רצונו של האל או לא מוסרי והנביא הודיע למלך שהוא ייענש וכן היה. כלומר, גם במונרכיה מוחלטת, היו איזונים ובלמים. כאשר המלך לא ציית לאלוהים או עשה דבר לא מוסרי, הנביא הוכיח אותו והוא ענש על ידי אלוהים.

2. תקופת בית שני: המלך אלכסנדר ינאי

כתוצאה ממרד המקבים בשנת 167 לפנה"ס, מלכו מלכים מן השושלת החשמונאית בין השנים 140-37 לפנה"ס. לצורך הדיון שלנו, אנו נתמקד במלכותו של אלכסנדר ינאי (103-76 לפנה"ס). לפי ספרות חז"ל ויוספוס, הוא היה מסוכסך עם הפרושים בראשות שמעון בן שטח. להלן שתי דוגמאות ידועות:

על פי סיפור אחד, אלכסנדר ינאי ושמעון בן שטח ניהלו מאבק כוחות בקשר ל-300 נזירים. (3)

הסיפור השני רלוונטי יותר למאבק הנוכחי במדינת ישראל. לפי סיפור דרמטי מאוד בסנהדרין י"ט ע"א-ע"ב (והשוו יוספוס, מלחמות, א, י, ה-ז, סעיפים 204-211 וקדמוניות י"ד, ט, ג-ד, סעיפים 163-177), כאשר עבדו של ינאי הרג מישהו, זימן אותו שמעון בן שטח למשפט בפני הסנהדרין עם תוצאות טרגיות. קשה מאוד להפריד בין מציאות ודמיון בסיפורים האלה, אבל השורה התחתונה היא שלפי התלמוד הבבלי, שמעון בן שטח והפרושים מילאו תפקיד של איזונים ובלמים נגד המלך אלכסנדר ינאי על אף היותו מלך תקיף בעל כוח מוחלט.

3. תקופת התלמוד וימי הביניים: שלטון הרוב מול "אדם חשוב"

יש ברייתא מפורסמת בבבא בתרא ח ע"ב (והשוו תוספתא בבא מציעא י"א: כ"ג, מהד' ליברמן, עמ' 25-26) הקובעת שרשאים בני העיר "להסיע על קיצתן", כלומר, להטיל קנסות על הפרת התקנות שלהם. ברם, בעמוד הבא (ט' ע"א) אנו מוצאים דעה מנוגדת: השוחטים בעיר מחוזהו עשו הסכם ביניהם שאם ראובן ישחט בהמות ביום המיועד לשמעון, רשאים הם לקרוע את עור הבהמות שנשחטו על ידי ראובן. ראובן התעלם מן ההסכם והם קרעו את עורותיו. הם הלכו לרבא שחייב אותם לשלם. רב יימר בר שלמיא תקף את פסק דינו של רבא בעזרת הברייתא הנ"ל. רבא לא השיב, אבל רב פפא השיב שהברייתא חלה כאשר אין "אדם חשוב" בעיר, אבל אם יש "אדם חשוב", אין בכוחם להתנות תנאים כאלה. כלומר, למרות

שרוב תושבי העיר או רוב השוחטים בעיר קיבלו החלטה, הם היו צריכים את אישורו של הרב החשוב בעיר וזכותו לבטל את החלטתם. שוב, אנו רואים שרב גדול משמש כאיזונים ובלמים ושהוא רשאי לבטל את דעת הרוב. ויכוח זה נמשך לאורך כל ימי הביניים (ראו בביבליוגרפיה).

4. ראש הגולה מול האמוראים הבבליים והגאונים

ראש הגולה היה המנהיג האזרחי של הקהילה היהודית בבבל מהמאה השנייה ועד המאה השלוש-עשרה. בתקופת התלמוד (עד שנת 500 לערך) הם שלטו לצד האמוראים. בתקופת הגאונים (בין השנים 500-1000) הם שלטו לצד הגאונים בסורא ובפומבדיתא.

בתקופת התלמוד, מערכת היחסים בין ראש הגולה והאמוראים הייתה מסובכת, במיוחד כשראש הגולה היה גם תלמיד חכם. הדוגמא הקלאסית היא של מר עוקבא שמלך לצדם של רב ושמואל. מר עוקבא התייחס לשמואל כמורו ורבו, אך שמואל ראה את עצמו ככפוף למר עוקבא כשהלה ישב כאב בית דין (ראו מועד קטן ט"ז ע"ב ובר, עמ' 69 ואילך).

בתקופת הגאונים היו לא מעט מקרים של מתיחות בין ראש הגולה לגאונים, שכן ראש הגולה היה מעורב במינוי הגאונים ואילו הגאונים היו צריכים לאשר את פסקי בית הדין של ראש הגולה. ה"מלחמה" המפורסמת ביותר שנמשכה שבע שנים הייתה זו שבין ראש הגולה דוד בן זכאי לרב סעדיה גאון (בסביבות שנת 930). דוד בן זכאי מינה את סעדיה לגאון סורא בשנת 928. שנתיים לאחר מכן, סירב הרב סעדיה לאשר פסק דין מסוים של ראש הגולה. כתוצאה מכך, מינה דוד בן זכאי חכם פחות מרב סעדיה כגאון סורא ואילו הרב סעדיה מינה את אחיו של דוד בן זכאי כראש הגולה (ראו אסף וברודי לכל הפרטים). אכן, פרופ' רוברט ברודי קובע בחיבורו החשוב *The Geonim of Babylonia* (עמ' 77): "היחסים המשתלבים בין הגאונות לראשות הגולה אינם ברורים בשום מקום יותר מאשר בתפקיד שמילא כל מוסד בבחירתו או הדחתו של ראש המוסד השני – מה שניתן לתאר כגירסא פרימיטיבית של מערכת האיזונים והבלמים [ההדגשה שלי -- ד"ג]".

ג) סיכום ומסקנות

אנו רואים, אפוא, שלאורך ההיסטוריה היהודית תמיד היו איזונים ובלמים בין רשויות אזרחיות ודתיות/משפטיות:

המלך מול הנביא;

המלך מול חכם והסנהדרין;

שלטון הרוב מול אדם חשוב או רב;

ראש הגולה מול הגאונים.

כל חברה זקוקה לאיזונים ובלמים. אם לרשות או לישות משפטית אחת יש את כל הכוח, גם אם הם נבחרים באופן דמוקרטי, זה מוביל למה שג'ון סטיוארט מיל כינה "עריצות הרוב". אני מקווה ומתפלל שהקואליציה והאופוזיציה ישבו זו עם זו, ידונו בנושאים החשובים האלה באווירה של כבוד הדדי ויגיעו לפשרות בחסות הנשיא הרצוג או בכוחות עצמן. כפי שכתבתי במקום אחר, העם היהודי ומדינת ישראל זקוקים מאד לאחדות ללא אחידות; חוסר אחדות מוביל לחרבן; ואחדות מובילה לגאולה. (4)

דוד גולינקין

ירושלים עיר הקודש

הערות

תודתי נתונה לפרופסורים אד גרינשטיין ודוד פרנקל שהפנו את תשומת לבי לחיבורים של לורברבוים ומרקוס הרשומים להלן.

1. ראו מאמרי "כיצד לחזק את 'דרך האמצע' בארץ ובתפוצות", בתוך: עשה לך רב: שאלות ותשובות, ירושלים, תשע"ט, עמ' 369-379 הנגיש גם באתר www.schechter.ac.il
2. הוגי דעות בימי הביניים כגון הרמב"ם, הר"ן, ואברבנאל דנו ביחסי הכוחות בין שופטים ומלכים בכתביהם, אבל הם עסקו בנושא באופן תיאורטי. אני מעוניין כאן במה שקרה בפועל בתקופת המקרא.
3. ירושלמי ברכות ז': ב', י"א ע"ב = שם, נזיר ה': ד', נ"ד ע"ב; בראשית רבה צ"א: ג', מהד' תיאודור-אלבק, עמ' 1114-1118; קהלת רבה ז': י"ב, מהד' קיפרווסר, עמ' 72-75; בבלי ברכות מ"ח ע"א.
4. ראו מאמרי "האם תומכת המסורת היהודית בערכי הפלורליזם והסובלנות?", בתוך: עשה לך רב הנ"ל, עמ' 380-392 הנגיש גם באתר www.schechter.ac.il

ספרות

תקופת המקרא

אופנהיימר – בנימין אופנהיימר, בתוך: אנציקלופדיה מקראית, חלק ה', טורים 698-701, ערך נבואה

לורברבאום – יאיר לורברבאום, מלך אביון: המלוכה בספרות היהודית הקלאסית, רמן גן, תשס"ח

מרקוס -- David Marcus, "Civil Liberties under Israelite and Mesopotamian Kings", *JANES* 10 (1978), pp. 53-60

שיקזיי -- S. Szikszai, in: *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, Vol. 3, 1962, p. 13, -- s.v. King

שפיגל -- Shalom Spiegel, *Amos vs. Amaziah*, New York, ca. 1957

תקופת בית שני: המלך אלכסנדר ינאי

אפרון – יהושע אפרון, חקרי תקופת החשמונאים, תל אביב, 1980, עמ' 131-194 וכל הספרות הענפה הרשומה שם בהערות

לורברבאום – יאיר לורברבאום הנ"ל, עמ' 107-113 והספרות בהערה 9

תקופת התלמוד וימי הביניים: שלטון הרוב מול "אדם חשוב"

אנציקלופדיה תלמודית, חלק י"ט, טורים צ"ז-צ"ט, ערך טובי העיר

קנרפוגל -- Ephraim Kanarfogel, "Unanimity, Majority and Communal Government in Ashkenaz during the High Middle Ages", *PAAJR* 58 (1992), pp. 79-106

שציפנסקי – ישראל שציפנסקי, התקנות בישראל, כרך ד', ירושלים, תשנ"ג, עמ' מ"ג-נ"ו

ראש הגולה מול האמוראים הבבליים והגאונים

אסף – שמחה אסף, תקופת הגאונים וספרותה, ירושלים, תשט"ו, עמ' לג-לה

בר – משה בר, ראשות הגולה בבבל בימי המשנה והתלמוד, תל אביב, תשל"ו, עמ' 57-93

ברודי -- Robert Brody, *The Geonim of Babylonia and the Shaping of Medieval Jewish Culture*, New Haven and London, 1998, pp. 75-79, 238